

Grški evangelijski tekst *ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῳ* je v Assemanijevem glagoljskem evangelistarju, v Hvalovem in Nikoljskem (bogomilskem) evangeliju ter v Dobrejšovem rokopisu (13. stol.) preveden *na semъ Petrê*. Jagić, Šafařík in drugi slavisti so petrê smatrali za nepreveden grški izraz. P. Šafařík je v razpravi »Über den Ursprung und die Heimat des Glagolismus« (1858) pravilno opozoril, da bi tu v soglasju z grškim tekstom morala biti ženska oblika, in torej ženski zaimek *sej* (Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenicum*, str. 561). A P. Šafařík je šel predaleč, ko je trdil, da je moška zaimkova oblika pisarjeva pomota; ni namreč vedel, da se ista moška oblika ponavlja še v treh drugih cerkvenoslovenskih rokopisih. Samo v Srečkovičevem rokopisu je oblika *sej*, bodisi kot namerna prilagoditev grškemu tekstu (kakor se tudi na drugih mestih tega rokopisa pojavlja, da rad ohranja neprevedene grške izraze), bodisi kot pisarjeva pomota.¹ J. Vajs z mnogimi drugimi slavisti celò misli, da je prevod večine staroslovenskih rokopisov *na semъ kamene* prvotnejši, a v svoji rekonstrukciji staroslovenskega teksta Matejevega evangelija (Praga 1935) navaja Assemanijeve variante samo pod črto. K. Horálek pa trdi, da je to mehanično posnemanje grške besedne igre delo nekega poznejšega pisarja.²

Nemški slavist Dietrich Gerhardt (Münster) je o moji razpravi *Na semъ Petrê* (Slovo 1955, 24—46) napisal obširen referat v bizantinološkem časopisu *Byzantion* 24 (Bruxelles 1955, str. 533—544) ter z njim sprožil diskusijo o slavističnem, bogoslovnem in arheološkem (ikonografskem) vprašanju. Pisec je znan po izvirnem znanstvenem raziskavanju *Italске legende* (Slovo 1957, str. 45—47); v referatu o moji razpravi je pokazal tudi poznavanje predmetne bogoslovne (protestantske) in arheološke literature. Popolnoma soglaša z mojo

¹ Slovo 4—5, 1955, str. 24—45. — Slovo 6—8, 1957, str. 352.

² K. Horálek, *Evangeliiáre a čtveroevangelia* (1954), str. 77 in 90. Gl. Slovo 1957, str. 349—358.

filološko razlago izrednega staroslovenskega prevoda ter jo skuša deloma dopolniti, pojasniti in podpreti. Živahno naglaša, da je bilo misijonsko delovanje sv. Cirila in Metoda vzvišeno nad tedanji bizantinski spor z Rimom, bilo resnično vesoljno, ekumensko, ter da je na tako univerzalnost vplivalo češčenje sv. Klementa Rimskega, čigar relikvije je Ciril našel v Kerzonu in jih prenesel v Rim. Relikvije sv. Klimenta so Cirilu v Rimu »odprle vsa vrata«. Kjer so častili sv. Klementa, so povsod priznavali ali vsaj tolerirali rimsko prvenstvo. V tem smislu trdi Gerhardt, da je bil Klement pravi »slovanski apostol« in da je češčenje Klementa Rimskega pospeševal Cirilov in Metodov učenec Kliment Slovanski (Ohridski); s Klementovim češčenjem pa je bil povezan spomin sv. Petra (str. 537—539).

Profesor Gerhardt soglaša z mojo trditvijo, da je prevod *na semъ Petrê* enako Cirilov in prvoten kakor *na semъ kamene* ter da je prvo lekcijo posebno vztrajno ohranjal Kliment Ohridski; pod Klimentovom vplivom se je ta lekcija ohranjala v ohridski književni šoli. Moje mnenje o arhaistični ohridski šoli je močno potrdil B. Koneski v Slovu.³ K Gerhardtovi trditvi, da je lekcija *na semъ Petrê* po vsem tem bolj *Klimentova nego Cirilova* (str. 539), pa pripominjam, da je tu treba razlikovati prvotni prevod in ohranjeno lekcijo. Vztrajno namreč trdim, da je ta prevod mogoče tolmačiti samo kot posnemanje sirskega prevoda in po njem posredno tudi aramejskega originala Kristusove izjave. A sirske prevod je mogel uporabljati samo Ciril, nikakor pa ne Kliment ali katerikoli Cirilov učenec. Kliment je pač ohranjevalec in propagator izjemno značilnega prevoda, a ne njegov avtor. Bistroumni Ciril se je bolj nego Kliment zavedal enostranosti in nepopolnosti tega prevoda, ker ne izraža skalnato trdne podlage Kristusove cerkve; zato je naglašal tudi prevod *na semъ kamene*.

Prevod *na semъ Petrê* je le za videz dosloven, a faktično je drzno svoboden. K. Horálek je zapisal zanimivo mnenje, da so svobodne prevode začeli že na Moravskem popravljati, ker so Metodovi nasprotniki napadali staroslovenske bogoslužne knjige in evangelije, da heretično kvarijo biblične misli. Med svobodne prevode pa spada tudi ta izjemni prevod, ki se je vprav radi drzne svobode težko ohranjal.

Do tu se profesor Gerhardt v glavnem sklada z mojo razpravo. Nikakor pa ne soglaša z drugim (ikonografskim) delom moje razprave. Navaja pet pomislekov (Bedenken, prigovor) proti mojemu dokazovanju, a vse samo kot hipoteze proti moji hipotezi:

³ B. Koneski, Ohridska književna škola. Slovo 6—8 (1957), str. 177—193.

1. Ohridska slika sv. Petra je edinstveno izvirna ilustracija bibličnega teksta: Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam (Mt 16, 18). Ta tekst je napisan v grškem jeziku na sliki. Gerhardt pa trdi, da je očitna zveza med sliko in med bibličnim tekstom vidna samo z ozirom na posebno staroslovensko varianto. A s tem nikakor ne soglašam. Slikarska ilustracija je bolj značilna za staro orientalsko (sirsko) in rimsko eksegezo grškega teksta.

2. Slika suponira, da izraz *cerkev* znači cerkev kot *stavbo* in kot *družbo*. A mogoče je, da ima na ohridski sliki cerkev samo pomen cerkve kot stavbe. Potem bi slika pomenila, da je dotična ohridska cerkev pod Petrovim varstvom; Peter je zaščitnik te cerkve, dasi ni njemu posvečena. Podobno se slika cerkev tudi na slikah cerkvenih zaščitnikov ali ustanoviteljev (fundator, ktitor), n. pr. sv. Vital v Raveni in mnoge slike ustanoviteljev.

3. Tertium comparationis je tu pravzaprav samo predlog (*na*);

4. Iz slike se ne morejo izvajati dogmatične posledice.

5. Peter kot nositelj cerkve bi spadal v vrsto antičnih tradicij raznih nositeljev: Atlasa, Herkula, Hermesa, v krščanski tradiciji pa pastirja z ovco na rami i dr. Mogoče je, da je na ohridsko Petrovo sliko vplivala taka stara ikonografska tradicija.

Vse to je profesor Gerhardt napisal v prijateljskem duhu in miroljubno, da bi zbudil diskusijo in bi inozemske strokovnjake opozoril na razpravo v Slovu. Ta svoj namen je odlično dosegel ko je svoj referat in mojo razpravo predložil profesorju dr. V. Loeschke (Berlin), arheologu in umetnostnemu historiku, dobremu poznavalcu srbskega, makedonskega in bolgarskega srednjeveškega slikarstva. Ta je vse vprašanje strokovno proučil in svoje mnenje v več pismih sporočil profesorju Gerhardt. Odločilno važno je obširno pismo z dne 9. marca 1958. Dr. Gerhardt mi je v svoji izredni uslužnosti in prijaznosti to pismo poslal, da ga proučim in porabim. Akademsko objektivno priznava, da berlinski strokovnjak bistveno soglaša z mojim mnenjem.

Profesor Loeschke v navedenem pismu pojasnjuje samo 2. točko Gerhardtove kritike, a tako vsestransko, da so v tem faktično rešene in odklonjene tudi ostale točke. Odločno naglaša, da sv. Peter z cerkvijo na hrbtu ni predstavljen niti kot svetniški zaščitnik (patron) niti kot ustanovnik (fundator, ktitor); ohridska slika je brez dvoma ilustracija Kristove obljube Petrovega prvenstva. To dokazuje v šestih točkah. Navajam jih kolikor mogoče doslovno:

1. Podobe ustanovnikov (Stifterfiguren) nosijo v vseh primerih v celoti viden model cerkve pred seboj v višini prsi. Tako n. pr. despot Olivier v Lesnovu (pri Kratovu v Makedoniji), 14. stoletje. Po večini ga nesejo k Kristu ali kateremu svetniku, n. pr. Radivoj v Bolgariji (15. stoletje).

2. Svetniki kot zaščitniki (Schutzpatron) katere cerkve nosijo model cerkve na isti način, n. pr. Peter in Pavel v bolgarskem Trnovu (14. stoletje).

3. Peter v Ohridu nese mogočno cerkveno stavbo na hrbtu in pri tem zakriva velik del stavbe. To je popolna izjema in se nikakor ne more uvrstiti v dve omenjeni kategoriji cerkvenih ustanovnikov ali zaščitnikov.

4. Grški napis evangeljskega teksta Mt 16, 18 naglašja to izredno posebnost; na sliki, ki pa bi predstavljala samo cerkvenega zaščitnika, bi bilo neumestno.

5. Slika povrh tega brez dvoma ilustrira ta del tega napisa »portae inferi (Hades) non praevallebunt adversus eam«, ko predstavlja, kako arhangel prebada Hadesa in da ga Peter z nogami tepta (pogazi), a pojasnjuje tudi nadaljevanje teksta (tibi dabo claves...) s tem, da ima Peter okoli vrata obešene tri ključe.

6. Krist ne blagoslavlja samo tako preprosto, kakor ga predstavljajo slike ustanovnikov in svetniških zaščitnikov; z desno roko blagoslavlja, s svojo levo roko pa izroča cerkev Petru kot nositelju in mu kaže pot. Loeschcke izrečno potrjuje pravilnost moje trditve (v francoskem résuméju): »Jésus Christ transmet à saint Pierre l'Église et lui donne sa bénédiction«. Samo iz tega smisla prizora (scene) je umevno, da je Krist predstavljen za Petrovim hrbtom in da Peter ni obrnjen k Kristu, ampak stran od njega (gl. desno nogo!). To je v skrajnem nasprotju z vsemi slikami cerkvenih ustanovnikov. Tak prizor se ne more nanašati na lokalno cerkveno stavbo v Ohridu, temveč na vesoljno cerkev.

Po vsem tem mora ohridska slika pomeniti sledeče: Peter nese po Kristovem naročilu in iz Kristove roke »cerkev« ven v svet in pri tem stopa preko Hadesa, ki ga je premagal Krist s svojo smrtjo. Primerjaj slike *Anastasis* z razbitimi vrati Hadesa.

Z mnogo manjšo podobo Krista in arhange'la, a tudi z mogočno širino sv. Petra, kakor tudi z velikostjo cerkve, ki jo nese na hrbtu (ne na plečih kakor škrinj) s koleni upognjenimi pod bremenom, se predstavlja kakor velikan, nekak Samson, Herkules. Morebiti živi v tem grška predstava trdne pečine Efrema Sirskega, Bazilija.

Po prijateljski uslužnosti slavista D. Gerhardta je naša razprava o staroslovanskem prevodu *na semъ Petrê* in ohridski sliki sv. Petra dobila važno jezikoslovno in ikonografsko dopolnilo. Berlinski strokovni poznavalec srednjeveškega srbskega in bolgarskega slikarstva je potrdil bistveno pravilnost naše razprave in jo bistveno dopolnil. Definitivno je potrjena zveza med drzno svobodnim prevodom *na semъ Petrê* in med staro ohridsko sliko sv. Petra. Bizantinsko-makedonski slikar je umetniško izrazil to, česar staroslovenski prevod ni mogel obseči, namreč skalno trdnost *Petra*, kakor jo izraža prvotni aramejski tekst, ter sirski in deloma tudi grški prevod. Kakor je prevod *na semъ Petrê* edinstveno drzen in svoboden, tako je tudi srednjeveška ohridska slika sv. Petra tako edinstveno izvirna, da v vsej vzhodni in zapadni umetnosti ne najdemo nobenega podobnega primera.

F. Grivec (Ljubljana)